

Fehér Boróka

Hajléktalanság és térbeli kirekesztés

Replika társadalomtudományi folyóirat 2011/2

A Replika társadalomtudományi folyóirat 2011 nyarán megjelent 71. száma a hajléktalanság, elsősorban a közterületi hajléktalanság és a térbeli kirekesztés témáját járja körül. A szerkesztők – Missetics Bálint és Udvarhelyi Éva Tessza, akik évek óta bizonyítják, hogy nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szinten is foglalkoznak a hajléktalan emberek problémáival – elsősorban az Egyesült Államok-beli gondolkodók írásain keresztül mutatják be a közterületi kirekesztés filozófiai, elméleti hátterét. A közreadott cikkek, tanulmányok vállaltan a hajléktalan emberek, a kirekesztettek mellé állnak, és megpróbálják az olvasót ráébreszteni arra, hogy a közösségi terekért folytatott harcnak mindig vannak (és nemcsak szimbolikus értelemben vett) vesztesei, továbbá, hogy egyáltalán nem mindegy, ki mit veszít ebben a küzdelemben. A „járókelőnek” sérüljön-e az a joga, hogy séta közben leüljön megpihenni egy padra, vagy a hajléktalan ember legyen megfosztva az életben maradáshoz elengedhetetlenül szükséges vagy kikerülhetetlen funkciók gyakorlásától?

A tanulmánykötet a sajnálatosan ma hazánkban is mindig akuttá váló problémákat tárgyalja, de a hazai diskurzustól eltérő szóhasználat, sajátos logikai menetet követve. Ahogyan arra Missetics Bálint: *Othontalan, csupa-csősz világ – Hajléktalanság és kriminalizáció* c. bevezető, összefoglaló cikkében utal, a hazai hajléktalansággal kapcsolatos szakirodalom elsősorban a hajléktalan-ellátó intézményekben dolgozó hivatásos segítők, és kevésbé az „elméleti érdeklődésű szerzők” tollából származik. Ami, talán félrevezetően, azt a látszatot keltheti, hogy a hajléktalan emberek problémáira kizárólag a hajléktalan-ellátó intézmények, nem pedig az átfogó, felelős társadalompolitika, s azon belül is mindenekelőtt a lakáspolitikája jelentené a megoldást. A szerző, valamint a kötetben szereplő, egyéb tanulmányok írói is úgy látják, hogy a hajléktalan embereket a közterületről kirekesztő intézkedések, jogszabályok Magyarországon és az USA-ban egyaránt hibás válaszokat, látszattmegoldásokat kínálnak csak az alapkérdésre, vagyis a hajléktalan emberek valóban botrányos kisemmizettségére, az alapvető szükségletek kielégítésétől is megfosztott állapotára. A középosztály leginkább a közterületen élő hajléktalan embereket látva szembesül azzal, hogy a mélyszegénységnek milyen bugyrai léteznek. Az ebből fakadó „kényelmetlenség-érzet” gyors megszüntetését célozzák azok a politikai döntések, amelyek a fővárosban és Magyarországon egyes vidéki városaiban megtiltják a koldulást, a guberálást, illetve a közterületen való életvitelszerű tartózkodást, a XIX. századi toloncházak mintájára akár elzárással büntetve az „elkövetőket”. Eközben a hajléktalan létben tengődő társaink és velük együtt teljes társadalmunk valódi, mélyebb problémáival egyáltalán nem foglalkoznak. Számukra nem az a kérdés, hogy miképp biztosíthatjuk mindenki számára az emberhez

méltó lakhatást, és az annak fenntartásához szükséges jövedelmet, illetve hogy amíg nem tudjuk ezt elérni, addig hogyan lehet megoldani, hogy a hajléktalan emberek is civilizált módon ki tudják elégíteni azon (amúgy nem büntetendő) szükségleteiket, amelyek a többség számára az otthonában, a saját, privát szférájában nem jelentenek gondot.

A szerkesztők elsősorban az USA és Magyarország közötti társadalmi hasonlóságok miatt választottak amerikai tanulmányokat: mindkét országban hasonló társadalmi-gazdasági folyamatok eredményeképp, nagyjából egy időben jelent meg a tömeges hajléktalanná válás problémája, és a nyugat-európai jóléti államokkal ellentétben mindkét országban „korlátozott állami lakáspolitikai, csekély szociális bérlakásszektor és gyenge szociális jogok” uralkodnak. Nem elhanyagolható az sem, hogy az Európai Unió tagországaiban nem jellemzőek a hajléktalan emberek térbeli kirekesztését célzó intézkedések: a hajléktalanságot kontinensük nyugati felén nem rendészeti, hanem elsősorban lakásproblémaként kezelik.

Samira Kawash *A hajléktalan test* c. tanulmánya irodalmi-filozófiai megközelítésből járja körbe a hajléktalan emberek testének észlelését, a test kirekesztését, illetve az alapvető testi funkciók kielégítésének megsegényítését: hogyan máshogy lehetne azt értelmezni, hogy a közterületi pisilés-kakilás problémájának „megoldási kísérlete” nem a nyilvános és ingyenes vécék felállítása, hanem az emberek eltávolítása?

Don Mitchell *A tér törvényi megsemmisítése*, Leonard Feldmann *A csavargótörvényektől a hajléktalanellenes politikákig* és Jeremy Weldon: *Hajléktalanság és közösség* c. írásai mind elsősorban jogi, jogtörténeti és -filozófiai szempontból közelítenek a hajléktalan emberek térhasználatával kapcsolatban felmerülő kérdésekhez. Konkrét városok, városrészek példáin mutatják be a tiltó rendelkezések anomáliáit, visszasságait. Leszögeznek, hogy bár az általános tiltáshoz („tilos közterületen életvitelszerűen tartózkodni”) képest előrelépésként értékelhetjük azokat a rendeleteket, amelyek konkrét, másokat zavaró cselekedeteket tiltanak („tilos kéregetni” vagy „tilos közterületen kakilni”), önmagukban ezek sem tekinthetők megoldásoknak. Ahhoz, hogy az otthonnal nem rendelkező emberek legitim módon ki tudják elégíteni azokat a szükségleteiket, amelyeket lakásban élő embertársaik az otthonuk falai között, a privátszférájukban vagy a munkahelyükön kielégíthetnek, meg kell teremteni az ehhez szükséges feltételrendszert. Minden más légkörben létrejövő tiltás álszent, képmutató. Mert hiszen hogyan kényszeríthetnénk arra másokat, hogy otthon híján sehol, vagy csak intézményi nyitvatartási időben aludjanak, étkezzenek, ürítsenek, tisztálkodjanak? Ha nem az emberek, hanem a tényleges problémák megsemmisítése a célunk, akkor valódi, a szükségletekre reagáló megoldásokat kell – közösen – találnunk.

A Hajléktalanság és térbeli kirekesztés tematikus szám elején egy hajléktalan asszony, Gabi monológja olvasható. A kötetben az elméleti írások ellenpontjaként láthatunk bele a hajléktalan emberek hazai mindennapjaiba, küzdelmeibe, egy olyan nő élettörténetén keresztül, aki a saját bőrén tapasztalta meg a hajléktalanságot. Gabi nagyon bátran, a személyes, beazonosításra alkalmas információk elrejtése nélkül osztja meg velünk életének történetét. Ebben az élettörténetben csak az egyik, szomorú epizód a hajléktalanná válás, mert emellett számos, más tragédia (alko-

RECENZIO

holbeteg apa, állami gondozás az intézeti lét minden anomáliájával, bántalmazó férj, saját gyermekek elvesztése) súlyosbította a helyzetét. Gabi életének hajléktalan epizódja még nem zárult le, így történetében egyelőre nincs happy-end: bár már nem közterületen él, továbbra sincsen saját jogú, biztos lakhatása, sem kilátása arra, hogy a lakhatása ilyen módon rendeződjön. Ugyanakkor fontosnak tartja, hogy bekapcsolódott egy hajléktalan érdekvédelmi csoport munkájába: feladatának tekinti a hajléktalan emberek felrázását, azt, hogy ők maguk is álljanak ki saját jogaik mellett, és ne hagyják, hogy a politika – képletesen és valós, fizikai értelemben – kiszorítsa őket a közgondolkodásból.

Gabi küzdelmének szomorú aktualitást ad az, hogy bár az Európai Parlament egységes hajléktalan stratégia készítését tűzte ki célul, és ennek keretében a tagállamokat is felszólította arra, hogy 2015-re számolják fel a közterületi hajléktalanságot, Magyarországon ma ezt sokan (és az Unióban egyedülálló módon) elsősorban rendészeti eszközökkel kívánják elérni. Úgy gondolják, hogy a hajléktalan emberek köztéri kirekesztése, pénzbírsággal vagy „visszaesés” esetén akár elzárással való büntetése a hajléktalanság problémájának megoldása. Rosszul gondolják – többek között velük száll vitába Gabi, Misetics Bálint és a kötet többi, USA-beli szerzője. Az USA-ban több, a hajléktalan embereket kiszorító törvényhozási kísérlet bukott el, részben különböző jogvédő és aktivista csoportok, szakemberek áldozatos munkájának köszönhetően. Reméljük, hogy azok a hazai intézkedések, amelyek képmutató álmegoldásokat kínálnak nagyon is valóságos problémákra, hasonló sorsra jutnak, s helyettük a döntéshozók előveszik és leporolják a különböző kormányok és városvezetések számára készített, átfogó szakmai stratégiai anyagokat, amelyek évek óta a fiókjaikban porosodnak. Ezekről már lenne értelme társadalmi vitát, vagy akár népszavazást tartani.